Opgesteld door: IJsbrand Jepma (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller: schoolopleider basisonderwijs
Referentie: Kennisrotonde (2022). *Wat zijn effectieve manieren om te werken met thema's om de ontwikkeling van kleuters te stimuleren?* (KR.1490). Den Haag: Kennisrotonde.

7 november 2022

Vraag

Wat zijn effectieve manieren om te werken met thema's om de ontwikkeling van kleuters te stimuleren?

Kort antwoord

Het onderwijsaanbod aan kleuters is vaak opgebouwd uit thema's. Of thematisch werken van invloed is op de ontwikkeling van kleuters is afhankelijk van een tweetal factoren. Ten eerste gaat het om een coherent samenstel van met elkaar verbonden doelen, inhouden en activiteiten: 1) het thema bevat uitdagende en gevarieerde doelen die gericht zijn op leren en ontwikkelen, 2) het thema heeft uitnodigende en kennisrijke inhouden en 3) het thema bevat een mix van ontwikkelingsbevorderende activiteiten die zowel vanuit het kind als de leerkracht komen. Vooral kleuters uit lagere sociaaleconomische gezinnen hebben baat bij thema-inhouden waarmee ze thuis minder snel mee in aanraking komen.

Ten tweede, en minstens zo belangrijk, is de wijze waarop de leerkracht via intentioneel pedagogisch en didactisch handelen het leren en ontwikkelen van de kleuters actief ondersteunt en begeleidt ('scaffolding'). Talige interacties, kritische vragen ('*wh*-questions'), correctieve feedback, 'sustainable shared-thinking', 'multiturn conversations', directe instructie, doelgerichte instructie en begeleid spel zijn voorbeelden van effectief bewezen 'scaffolding'-technieken die in het algemeen, maar ook binnen thematisch werken, gunstig zijn voor de (taal- en denk)ontwikkeling van kleuters.

Toelichting antwoord

Werken met thema's in de onderbouw van de basisschool

Het werken met thema's in het onderwijsaanbod voor jonge kinderen is in Nederland eerder standaard dan uitzondering (Brouwers, 2017). De veronderstelling is dat thematisch werken bij uitstek past bij kleuters (Bosch & Boomsma, 2014). Het werken vanuit een thema biedt de mogelijkheid om kennis, woorden, concepten, vaardigheden,

handelingen, strategieën, gedrag e.d. vanuit de diverse ontwikkelingsdomeinen op een geïntegreerde manier aan te bieden. Het thema biedt een verbindend ordeningskader ('een kapstok') van waaruit op doordachte en systematische wijze kan worden gewerkt aan een coherent geheel van ontwikkelingsgerichte doelen, inhouden en activiteiten: kleuters kunnen zo uiteenlopende speel-leerervaringen opdoen waarvan wordt aangenomen dat ze bijdragen aan de veelzijdige ontwikkeling en onderliggende ontwikkelingsprocessen (Janssen-Vos, 2009).

Binnen het concept van ontwikkelingsgericht onderwijs (OGO) in het onderwijs aan kleuters wordt gewerkt met thema's (Van Oers, 2013). OGO biedt thema's van sociaal-culturele praktijken (activiteiten) uit 'het echte leven', die te maken hebben met verzorging, werk, hobby's, enzovoorts. Hieraan zijn altijd rollen, activiteiten en ontwikkelingsmaterialen verbonden die de kinderen zich eigen kunnen maken binnen overwegend vrije, speelse situaties. Er is ruimte voor een eigen invulling van de kinderen en leerkrachten. De keuze voor een thema kan vanuit verschillende hoeken komen: een gebeurtenis in het leven van de kinderen (een fietsongeluk), een gebeurtenis in het jaar (op vakantie gaan) of de interesse van de kinderen (wereldkampioenschap voetbal) (Van Oers & Duijkers, 2013). De kinderen worden actief betrokken bij het uitwerken van de thema's, bijvoorbeeld een reisbureau inrichten als onderdeel van op vakantie gaan.

Veelgebruikte VVE-programma's (Voor- en Vroegschoolse Educatie) in het onderwijs aan kleuters zijn ook opgebouwd rondom thema's, maar niet alle. Piramide, Bas in de klas en Startblokken/Basisontwikkeling zijn VVE-programma's met een thematische invulling (Van Oers, 2013). Kaleidoscoop daarentegen niet. Thematisch opgebouwde VVE-programma's maken dat gedurende een periode van vier tot zes weken (zo'n 8 tot 10 thema's in een schooljaar) het onderwijsaanbod wordt bepaald door 'koken', 'de kleuren', 'reizen en vervoer', 'het weer', 'het circus', 'sterren en planeten' of 'licht en schaduw'. Veel klaslokalen in de onderbouw van het basisonderwijs hebben een wisselende themahoek of -tafel, een plek die bij een nieuw thema een eigen invulling krijgt (Bosch & Boomsma, 2014).

Onderzoek naar effecten van het werken met thema's op de ontwikkeling van kleuters

Voor zover bekend is er geen onderzoek gedaan naar de vraag of en in welke mate het werken met thema's in de onderbouw van de basisschool effectief is voor de ontwikkeling van kleuters. Er is geen gerandomiseerd onderzoek beschikbaar met een voor- en nameting, waarbij de resultaten van een experimentele groep (onderwijsaanbod gebaseerd op thema's) met één of meer controlegroepen met een andersoortig onderwijsaanbod (bijv. onderwijsaanbod gebaseerd op spelend leren of kennis) zijn vergeleken op hun bijdrage aan de kindontwikkeling. Dat gebrek aan experimenteel onderzoek is begrijpelijk, want thematisch werken is lastig te isoleren en te toetsen op effectiviteit. Vaak is het ingekaderd in een ruimere pedagogisch-didactische benadering die zich beweegt op een continuüm van een volledig vrije en open benadering (kindgestuurd) tot een doelgerichte en programmatische benadering (leerkrachtgestuurd).

In een kleinschalig experimenteel onderzoek, uitgevoerd in Nederland, zijn twee manieren van thematisch werken met elkaar vergeleken: een leerkrachtgestuurde werkwijze (Piramide) en een meer leerlinggestuurde werkwijze (OGO), waarbij de leerkracht meer als coach en begeleider optreedt. Bij beide groepen leverde het

onderwijs een bijdrage aan de actieve en passieve woordenschat en het gebruik van themagerelateerde woorden van kleuters (Duijkers, 2003; Van Oers & Duijkers, 2012). De groei van de woordenschat was het grootst in de OGO-groep.

Omdat de groepen een eigen thema hadden, is er geen gemeenschappelijke set van doelwoorden aangeleerd en getest. Daarom zijn er voor elk thema 26 hoogfrequente woorden geïdentificeerd. Voor het thema 'water' (Piramide) ging het bijvoorbeeld om woorden als nat, stromen, zinken en douche. Voor het thema 'de keuken' (OGO) zijn onder meer de volgende woorden getoetst: groenten, boodschappenlijst en bakken.

Wat dit onderzoek laat zien is dat thematisch werken kan bijdragen aan de woordenschatontwikkeling van kleuters. Niet kan worden geconcludeerd dat een meer spelgestuurde aanpak (OGO) effectiever is voor de taalontwikkeling van kleuters dan een meer leerkrachtgestuurde aanpak (Piramide). Ook kunnen we niet concluderen dat thematisch werken de ontwikkeling van kinderen meer stimuleert dan een niet-thematische curriculum.

Kenmerken van een thema die bijdragen aan de ontwikkeling van kleuters

Ondanks dat er op basis van onderzoek geen sluitend antwoord kan worden gegeven op de vraag of en in welke mate het werken met thema's voor kleuters een effectieve aanpak is voor hun ontwikkeling, kunnen we wel wetenschappelijke kennis over effectieve werkwijzen *toepassen* op het werken met thema's. We doen dit op basis van de richtlijnen voor een 'research-based curriculum'. Kort samengevat: een thema is uitnodigend, betekenisvol en uitdagend (Hohmann & Weikart, 2002; NAEYC, 2022). Hieronder worden deze kenmerken nader toegelicht.
NB: Het onderzoek waarop deze richtlijnen zijn gebaseerd is in veel gevallen *niet* uitgevoerd binnen een thematische aanpak, maar we nemen aan dat ze ook daarbinnen kunnen worden toegepast. Op basis van het beschikbare onderzoek zien we namelijk geen reden waarom ze voor dit onderzoek niet zouden gelden.

Uitdagende en gevarieerde doelen gericht op ontwikkeling: de na te streven doelen bij de kleuters hebben betrekking op nieuwe kennis, vaardigheden en gedrag. De ontwikkelingsgerichte doelen worden zo geformuleerd dat ze kleuters van de 'actuele zone van ontwikkeling' naar de 'zone van naaste ontwikkeling' loodsen (Vygotsky, 1978). Bij taalontwikkeling gaat het bijvoorbeeld om het herhaald aanbieden van een set (nieuwe) woorden die gedurende een bepaalde periode centraal staan. Dit kan onder meer via interactief, gedeeld voorlezen en dialogische vraaggesprekken met de kleuters. Op deze manier worden de woordenschat, het taalgebruik en taalbegrip van kleuters verdiept en uitgebreid (Mol et al., 2009; Zucker et al., 2013).

Uitnodigende en kennisrijke inhouden: de inhouden worden ideaal gesproken ontleend aan verscheidene gebieden van de kleuters die zowel binnen als buiten hun eigen interesse en belevingswereld liggen (Hohmann & Weikart, 2002). Denk bijvoorbeeld aan de directe leefwereld, de actualiteit, de wereld van verhalen, de fantasiewereld, de levende natuur, de wetenschap en technologie, de wereld van vroeger, de feesten en gedenkdagen, de wereld van kunst en cultuur. Naarmate de kinderen ouder worden, kan een thema de directe leefwereld meer ontstijgen en abstracter worden. Vooral kleuters uit lagere sociaaleconomische groepen hebben er baat bij in aanraking te komen met (kennis, concepten en taal uit) thema's die minder voor de hand liggen (bijv. wetenschap en techniek of de Griekse mythologie), omdat zij thuis minder rijke educatieve ervaringen opdoen (Neuman & Kaefer, 2018).

Mix van ontwikkelingsbevorderende activiteiten vanuit kind en leerkracht: het is wenselijk dat kleuters een mix van kind- en leerkrachtgestuurde activiteiten krijgen aangeboden, welke dekkend zijn voor de ontwikkelingsgerichte doelen die worden nagestreefd. Denk bijvoorbeeld aan taal- en gespreksactiviteiten, kleine en grote kringactiviteiten, één-op-één begeleiding (tutoring), voorlezen, fysieke en digitale activiteiten, rollen- en fantasiespel, lees- en schrijfactiviteiten en excursies. In vrije spelsituaties ontwikkelen kleuters onder meer hun sociale vaardigheden en executieve functies (Whitebread, 2012). Kleuters die veelzijdige en taalrijke ervaringen opdoen in spelsituaties waarin leerkrachten actief zijn (via meespelen, spelverrijking, talige interacties), hebben op latere leeftijd betere schoolse taalvaardigheden (Dickinson & Porsche, 2011).

Intentionele rol van de leerkracht

Minstens zo belangrijk is het intentioneel pedagogisch en didactisch handelen van de leerkracht. Door middel van de juiste ondersteuning en begeleiding van de leerkracht ('scaffolding') kan het leren en ontwikkelen (van taal en denken) bij kleuters gunstig worden beïnvloed (Fuller et al., 2017; Markowitz & Ansari, 2020). Dit geldt niet alleen binnen thematisch werken, dit geldt in het algemeen voor effectief onderwijs aan jonge kinderen.

Er is een breed scala aan 'scaffolding'-technieken die positief kunnen uitwerken op de ontwikkeling van kleuters. Denk aan 'talige interacties' (Goble & Pianta, 2017), 'kritische vragen (*wh*-questions)' (Benjamin et al, 2010), 'correctieve feedback' (Pianta et al., 2012), 'sustainable shared-thinking' (samen doordenken) (Siraj-Blatchford, 2009), 'multiturn conversations' (om-de-beurt- of toerbeurtgesprekken) (Justice et al., 2008), 'directe instructie' (Klahr & Nigam, 2004), 'doelgerichte instructie' (Language and Reading Research Consortium et al., 2022) en 'begeleid spel' (Toub et al., 2018).

Concluderend: thematisch werken heeft de grootste kans om bij te dragen aan de ontwikkeling van kleuters als 1) goed is nagedacht over een coherent samenstel van met elkaar verbonden doelen (uitdagend en gevarieerd), inhouden (uitnodigend en kennisrijk) en activiteiten (ontwikkelingsgericht en zowel kind- als leerkrachtgestuurd) en 2) leerkrachten de juiste 'scaffolding'-technieken gebruiken in hun interactie met en instructie van de kleuters.

Geraadpleegde bronnen

Benjamin, N., Haden, C. A., & Wilkerson, E. (2010). Enhancing Building, Conversation, and Learning Trough Caregiver-Child Interactions in Children's Museum. *Developmental Psychology, 46*(2), 241-248.

Bosch, W., & Boomsma, C. (2014). *Onderwijs aan het jonge kind… een vak apart*. ThiemeMeulenhoff.

Brouwers, H. (2017). *Kiezen voor het jonge kind*. Uitgeverij Coutinho.

Dickinson, D. K., & Porsche, M. V. (2011). Relation Between Language Experiences in Preschool Classrooms and Children's Kindergarten and Forth-Grade Language and Reading Abilities. *Child Development, 82*(3), 870-886.

Duijkers, D. (2003). *Betekenisvolle woordenschatontwikkeling, een kwestie van interactie, cultuur en context*. Vrije Universiteit.

Fuller, B., Bein, E., Bridges, M., Kim, Y., & Rabe-Hesketh, S. (2017). Do Academic Preschools Yield Stronger Benefits? Cognitive Emphasis, Dosage, and Early Learning. *Journal of Applied Development, 52*, 1-11.

Goble, P., & Pianta, R. C. (2017). Teacher-Child Interactions in Free Choice and Teacher-Directed Activity Settings: Predication to School Readiness. *Early Education and Development, 28*(8), 1035-1051.

Hohmann, M., & Weikart, D. P. (2002). *Educating Young Children. Active Learning Practices for Preschool and Child Care Programs. Second Edition*. High/Scope Press.
Janssen-Vos, F. (2009). *Spel en ontwikkeling*. Van Gorcum.

Justice, L. M., Mashburn, A. J., Hamre, B., & Pianta, R. C. (2008). Quality of Language and Literacy Instruction in Preschool Classrooms Serving At-Risk Pupils. *Early Childhood Research Quarterly*, *23*(1), 51-68.

Klahr, D., & Nigam, M. (2004). The Equivalence of Learning Paths in Early Science Instruction: Effects of Direct Instruction and Discovery Learning. *Psychological Science, 15*(10), 661-667.

Language and Reading Research Consortium, Lo, M.-T., & Xu, M. (2022). Impacts of the let's know! Curriculum on the language and comprehension-related skills of prekindergarten and kindergarten children. *Journal of Educational Psychology, 114*(6), 1205–1224.

Markowitz, A., & Ansari, A. (2020). Changes in Academic Instructional Experiences in Head Start Classrooms from 2001-2015. *Early Childhood Research Quarterly, 53*, 534-550.

Mol, S. E., Bus, A. G., & Jong, M. T., de (2009). Interactive Book Reading in Early Education: A Tool to Stimulate Print Knowledge as Well as Oral Language. *Review of Educational Research*, *79*(2), 979-1007.

National Association for the Education of Young Children (2022). *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs. Serving Children from Birth Through Age 8. Fourth Edition.* NAEYC.

Neuman, S. B., & Kaefer, T. (2018). Developing Low-Income Children's Vocabulary in the Early Childhood Classroom. *American Educator, 38*(2), 4-13.

Pianta, R. C., Barnett, W. S., Justice, L. M., & Sheridan, S. M. (Eds.) (2012). *Handbook of Early Childhood Education*. The Guilford Press.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Siraj-Blatchford, I. (2009). Conceptualizing progression in the pedagogy of play and sustained shared thinking in early childhood education: A Vygotskian perspective. *Educational and Child Psychology*, *26*(2), 77-89.

Toub, T. S., Hassinger-Das, B., Nesbitt, K. T., Ilgaz, H., Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Nicolopoulou, A., & Dickinson, D. K. (2018). The language of play: Developing preschool vocabulary through play following shared book-reading. *Early Childhood Research Quarterly, 45*(4), 1-17.

Van Oers, B. (2013). Educational innovation between freedom and fixation: The cultural-political construction of innovations in early childhood education in the Netherlands. *International Journal of Early Years Education, 21*(2-3), 178-191.

Van Oers, B., & Duijkers, D. (2012). Teaching in a play-based curriculum: Theory, practice, and evidence of developmental education for young children. *Journal of Curriculum Studies, 45*(4), 511-534.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* Harvard University Press.

Whitebread, D. (2012). *Developmental Psychology & Early Childhood Education*. Sage.

Zucker, T. A., Cabell, S. Q., Justice, L. M., Pentimonti, J. M., & Kaderavek, J. N. (2013). The Role of Frequent Interactive Prekindergarten Shared Reading in the Longitudinal Development of Language and Literacy Skills. *Developmental Psychology, 49*(8), 1425-1439.

Meer weten?
Een artikel in Didactief over het verrijken van de kennis van de wereld van jonge kinderen uit kansarme gezinnen.
https://didactiefonline.nl/artikel/kennis-van-de-wereld-is-zijn-opstapje

Een handreiking met bronnen van SLO over het thematiseren met jonge kinderen.
https://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/educatie-onderwijs/thematiseren-jonge-kinderen/

Antwoord van de Kennisrotonde op de vraag wat effectieve manieren zijn van het verzorgen van taalonderwijs in groep 2. Kennisrotonde: (2018). *Wat zijn effectieve manieren voor het geven van taalonderwijs in groep 2 om te zorgen dat kinderen goed voorbereid in groep 3 instromen?* (KR. 373) Den Haag.

Onderwijssector
Primair onderwijs

Trefwoorden
Kleuters, didactiek, curriculum, thematisch werken, thema's, (taal)ontwikkeling

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL